

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Lapseen kohdistuva pahoinpitely – sivusta seuraavan vanhemman laiminlyöntivastuu

Rikosoikeuden yleiset opit
ON-työ

Laatija:
Annika Naarmala

31.5.2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

ON-työ

Oppiaine: Rikosoikeus

Tekijä: Annika Naarmala

Otsikko: Lapsen kohdistuva pahoinpitely – sivusta seuraavan vanhemman laiminlyöntivastuu

Ohjaaja: Tatu Hyttinen

Sivumäärä: 20 sivua

Päivämäärä: 31.5.2024

Tämä tutkielma tarkastelee lapsen kohdistuvan tahallisen pahoinpitelyrikoksen toteuttamista vanhemman laiminlyönnin perusteella. Keskiössä on henkilöasetelma, jossa toinen vanhempi tekee lapselle ruumiillista väkivaltaa siten, että lapsen terveys vahingoittuu ja toinen vanhempi seuraa tätä pahoinpitelyä sivusta. Tutkielman tarkoituksena on selvittää, voiko lapsensa kaltoinkohteluun passiivisesti suhtautuva vanhempi syyllistyä tekijänä pahoinpitelyyn. Laiminlyönti voi nimittäin tietyissä tapauksissa tulla rangaistavaksi rikoslain 3 luvun 3 §:n 2 momentin mukaisena epävarsinaisena laiminlyöntirikoksena. Tällöin rangaistusvastuu kohdennetaan henkilöön, joka on jättänyt estämättä tietyn seurauksen syntymisen, vaikka hänellä on ollut siihen erityinen oikeudellinen velvollisuus.

Epävarsinaisia laiminlyöntirikoksia koskeva oikeuskäytäntö on keskittynyt ennen kaikkea tuottamuksellisiin tekemuotoihin. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä ei ole lainkaan sellaisia ratkaisuja, joissa se olisi tuominnut tahallisesta epävarsinaisesta laiminlyöntirikoksesta henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten kohdalla. Sen sijaan alemmat tuomioistuimet ovat tällaisia ratkaisuja antaneet. Vastaan tutkimuskysymykseen oikeuskäytännön lisäksi säädöstekstien, lain esitöiden ja oikeuskirjallisuuden perusteella. Tutkielma on rikoslainopillinen ja siten siinä tulkitaan voimassa olevaa oikeutta sekä systematisoidaan sen sisältöä.

Tutkielmani osoittaa, että lapsen pahoinpitelyä sivusta seuraava vanhempi voi tiettyjen edellytysten täytyessä syyllistyä pahoinpitelyyn tekijänä epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen perusteella. Koska pahoinpitelyn tunnusmerkistön sanamuoto kattaa laiminlyönnin, on tunnusmerkistö täytettävissä puuttumattomuudella. Jotta vanhemman rikosoikeudellinen vastuu voisi tulla kyseeseen, vanhemmalla tulee ensinnäkin olla erityinen oikeudellinen velvollisuus estää seurauksen syntyminen ja hänen on siten oltava rikoslain 3 luvun 3 §:n 2 momentin mukaisessa vastuuasemassa. Vanhemman vastuuaseman henkilöllinen ulottuvuus on selkeä sen vahvan normatiivisen perustan vuoksi, minkä lisäksi toimintavelvoitteen asiallisen ulottuvuuden voidaan katsoa kattavan lapsen suojelun pahoinpitelyltä. Rangaistusvastuu edellyttää niin ikään laiminlyönnin syy-yhteyttä lapsen terveyden vahingoittumiseen sekä vanhemman toisintoimimismahdollisuuden toteuttamista. Lisäksi menettelyltä edellytetään tahallisuutta. Vaikka syy-yhteyden ja tahallisuuden näyttäminen tarkastelun kohteena olevassa asetelmassa ei ole yksiselitteistä, on se kuitenkin mahdollista. Keskeinen loppupäätelmä tutkielmassani onkin se, että yksittäisessä tilanteessa ratkaisu vanhemman rangaistusvastuuseen asettamisesta tulisi aina tehdä tapauskohtaisen harkinnan pohjalta.

Avainsanat: epävarsinainen laiminlyöntirikos, pahoinpitely, laiminlyönti, vastuuasema, rikoslaki

Sisällys

Lapsen kohdistuva pahoinpitely – sivusta seuraavan vanhemman

laiminlyöntivastuu.....	I
Lähteet.....	IV
Lyhenteet	VII
1 Johdanto	1
2 Epävarsinaiset laiminlyöntirikokset	3
2.1 Vanhemman laiminlyöntivastuu	3
2.2 Vanhemman vastuuasema	4
3 Lapsen pahoinpitely epävarsinaisena laiminlyöntirikoksena.....	7
3.1 Pahoinpitelyn tunnusmerkistö ja laiminlyönti	7
3.2 Laiminlyönnin syy-yhteys ja toisintoimimismahdollisuus.....	9
4 Vanhemman tahallisuus.....	14
4.1 Seuraustahallisuuden lajit ja vanhemman laiminlyönti.....	14
4.2 Tahallisuuden todennäköisyysarviointi	16
5 Johtopäätökset.....	20

Lähteet

Kirjallisuus

- Boucht, Johan – Frände, Dan, Suomen rikosoikeus: Rikosoikeuden yleisten oppien perusteet. 2., uudistettu painos. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 2019.
- Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. 2., uudistettu painos. Edita 2012.
- Frände, Dan, Seurauksen ennakoitavuus ja ennakoitava rikosoikeudellinen tulkinta, s. 83–93 teoksessa Nuotio, Kimmo – Yli-Hemminki, Esko (toim.), Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus. Suomalainen lakimiesyhdistys 2023.
- Kallio, Heikki, Valvonta- ja suojeluvastuun laiminlyönti yksityisissä hoiva- ja päiväkodeissa. Lakimies 1/2021, s. 36–56.
- Korkka-Knuts, Heli, Laiminlyönnillä aiheuttamisen hypoteettisuus – kuinka epävarmaa on tarpeeksi varma?, s. 183–200 teoksessa Frände, Dan – Helenius, Dan – Korkka, Heli – Lahti, Raimo – Lappi-Seppälä, Tapio (toim.), Juhlajulkaisu Kimmo Nuotio 1959 – 18/4 – 2019. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2019.
- Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. 3., uudistettu painos. Edita Publishing Oy 2020.
- Lappi-Seppälä, Tapio, Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskeva uudistus I. Lakimies 5/2003, s. 751–788.
- Luoto, Lauri, Samanarvoisuusvaatimus epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen rangaistavuuden edellytyksenä. Lakimies 5/2023, s. 680–702.
- Matikkala, Jussi, Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset, s. 191–302 teoksessa Frände Dan – Hyttinen, Tatu – Kallio, Heikki – Korkka-Knuts, Heli – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus, Keskeiset rikokset. 5., uudistettu painos. Edita Publishing Oy 2023.
- Melander, Sakari, Rikosoikeuden peruskysymyksiä. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2015.
- Nuotio, Kimmo, Todennäköisyystahallisuuden tilasta ja tarinasta. Lakimies 7–8/2017, s. 970–991.
- Nurmimäki, Tiina, Epävarsinainen laiminlyöntirikos, s. 127–139 teoksessa Lahti, Raimo – Ojala, Timo (toim.), Rikosoikeuden uudistuneet yleiset opit. Helsingin HO 2004.

Nuutila, Ari-Matti, Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Lakimiesliiton kustannus 1996.

Nuutila, Ari-Matti, Rikoslain yleinen osa. Lakimiesliiton kustannus 1997.

Palmén, Harri, Laiminlyöntirikoksista: Tutkimus erityisen toimintavelvollisuuden merkityksestä laiminlyönnin rankaisemisessa. Helsingin yliopiston rikosoikeuden laitoksen julkaisuja 1978.

Sutela, Mika, Rikokseen syyllistyminen mitään tekemättä – epävarsinainen laiminlyöntirikos ja murha. Edilex 2021/10.

(<https://www.edilex.fi/artikkelit/22302>, Luettu 20.4.2024).

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti, Rikosvastuu ja sen toteuttaminen. Joensuun yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja 2004.

Tapani – Jussi, Rikosten yksiköinti – marginaalista ytimeen, s. 221–239 teoksessa Hyttinen, Tatu (toim.), Rikoksesta rangaistukseen. Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952 – 26/8 – 2012. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2012.

Tapani, Jussi, Rikosvastuun perusteet. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2016.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, Rikosoikeuden yleinen osa – vastuuoppi. 3., uudistettu painos. Alma Talent 2019.

Tolvanen, Matti, KKO 2003:42 Mopon luovuttaminen ajo-oikeudettoman kuljetettavaksi teoksessa Timonen, Pekka (toim.), KKO:n ratkaisut kommentein 1998–2022. Alma Talent.

Virallislähteet

HE 94/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 78/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta.

Oikeustapaukset

KKO 2003:42 (Ään.)

KKO 2019:98

Alioikeudet

Rovaniemen HO 17.9.2018, nro 18/138269 (Dnro R 17/881)

Helsingin HO 28.1.2020, nro 20/103300 (Dnro R 18/1704)

Helsingin HO 4.2.2022, nro 22/104360 (Dnro R 21/477)

Helsingin HO 16.11.2023, nro 23/145674 (Dnro R 21/1061)

Helsingin KO 22.12.2020, nro 20/151519 (Dnro R 20/1523)

Pohjois-Karjalan KO 29.2.2024, nro 24/108600 (Dnro R 24/132) (ei lainvoimainen)

Lyhenteet

HE	hallituksen esitys
HO	hovioikeus
HTL	laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
KKO	korkein oikeus
KO	käräjäoikeus
LSL	lastensuojelulaki (417/2007)
RL	rikoslaki (39/1889)
vp	valtiopäivät
Ään.	äänestysratkaisu

1 Johdanto

Kesäkuussa 2023 Joensuussa kuoli nelivuotias lapsi perheen kotona tehdyn kaltoinkohtelun seurauksena. Tapahtumasarja nosti jälleen ajankohtaiseksi perheväkivallan¹ synkän todellisuuden.² Tapaus toi niin ikään näkyväksi sen, miten tärkeää on rikosoikeuden keinoin puuttua perheen sisäiseen väkivaltaan. Äidin toimintaa arvioitiin tapauksessa laiminlyöntinä, sillä hän ei toimittanut lastaan asianmukaiseen hoitoon.³ Kyseisen perheväkivaltatapauksen myötä heräsi kysymys lapsen kohdistuvan pahoinpitelyn arvioinnista tahallisen epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen näkökulmasta. Tuomioistuimet ovat kuitenkin olleet varsin haluttomia tuomitsemaan tahallisista rikoksista laiminlyönnin perusteella. Syyksi tuomioistuinten linjaukselle on esitetty vallitseva moraalikatsomus, jonka mukaan passiivisena pysyttelemine eroaa moitittavuudeltaan aktiivisesta tekemisestä.⁴ Korkein oikeus ei käsittäkseni olekaan tuominnut ketään vastuuseen tietyn seurauksen estämisen tahallisesta laiminlyönnistä henkeen ja terveyteen kohdistuvissa rikoksissa.⁵

Epävarsinaisista laiminlyöntirikoksista on lisäksi kirjoitettu varsin vähän oikeuskirjallisuudessa⁶ ja tahallisten rikosten osalta lähinnä henkirikosten yhteydessä.⁷ Nähdäkseni on kuitenkin yhteiskunnallisesti merkityksellistä tarkastella epävarsinaisena laiminlyöntirikoksena toteutettua tahallista pahoinpitelyä. Tahallisuuden voidaan nimittäin katsoa vaikuttavan teon moitittavuuteen ja rangaistus voi tahallisen teon kohdalla olla ankarampi kuin tuottamuksellisen teon yhteydessä.⁸ Rangaistuksen mittaamisen kannalta on myös merkityksellistä, että vastuu ulottuu jo itse pahoinpitelyrikokseen, eikä ainoastaan sen jälkeiseen aikaan, esimerkiksi pelastustoimen laiminlyöntinä tai heitteillepanona.

Tutkimuskysymykseni on: Voiko lapsen pahoinpitelyä sivusta seuraava vanhempi syyllistyä pahoinpitelyrikokseen tekijänä epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen perusteella ja jos voi, minkälaisissa tilanteissa? Tutkielmassa tarkastellaan siten tahallisen pahoinpitelyrikoksen

* Tämä notaarityö perustuu rikosoikeuden yleisten oppien erikoistumisjaksolla 2024 yhdessä Minka Päivärinnan kanssa laadittuun seminaarityöhön.

¹ HE 78/2010 vp, s. 3.

² Pohjois-Karjalan KO R 24/132 (ei lainvoimainen)

³ Pohjois-Karjalan KO R 24/132 (ei lainvoimainen), s. 19–22.

⁴ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 213.

⁵ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 221.

⁶ Ks. esim. Kallio 2021

⁷ Ks. Sutela 2021; Luoto 2023

⁸ Nuotio 2017, s. 971.

toteuttamista vanhemman puuttumattomuuden eli laiminlyönnin perusteella. Keskiössä on henkilöasetelma, jossa toinen vanhempi pahoinpitelee lasta niin, että ruumiillisen väkivallan seurauksena lapsen terveys vahingoittuu. Selvää on, ettei sivusta seuraavaa vanhempaa voida tuomita vain sillä perusteella, että toinen vanhempi on pahoinpidellyt lasta. Mikäli lapsen kaltoinkohtelua jatkuu pitkään ja samassa asunnossa asuva vanhempi on siitä tietoinen, herää kuitenkin kysymys rangaistusvastuusta epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen perusteella.

Sinänsä merkitystä asetelmassani ei ole sillä henkilöllä, joka kohdistaa lapseen ruumiillista väkivaltaa. Olen kuitenkin valinnut tarkasteluun edellä mainitun henkilöasetelman, koska se esiintyy valitettavan usein tosielämän tilanteissa. Aihe on rajattu siten, ettei rikoksen yksiköintiä koskeviin kysymyksiin pureuduta tarkemmin. Näin ollen tutkielman ulkopuolelle jäävät kysymykset siitä, tulisiko sivusta seuraavan vanhemman menettelyä arvioida yhtenä tekona vai useampina eri tekoina.⁹

Lähestyn tutkimuskysymystä käsittelemällä vastuuperusteita, jotka pitävät sisällään rikosoikeudellisen vastuun positiiviset edellytykset. Ensin on siten tarkoituksenmukaista tutkia laiminlyöntivastuun edellytyksiä sekä pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttämistä laiminlyönnillä. Vasta sen jälkeen analysoin laiminlyönnin ja pahoinpitelyn syy-yhteyttä sekä lopuksi vanhemman tahallisuuden täyttymistä.¹⁰

Metodiksi on valittu rikoslainoppi, sillä sen avulla pystytään parhaiten vastaamaan tutkimuskysymykseen. Tutkielmassa käsitellään täten voimassa olevaa oikeutta ja systematisoidaan sen sisältöä.¹¹ Näin ollen tarkastelun kohteena eivät ole esimerkiksi sellaiset tahallisuusteoritiat, jotka eivät ole tällä hetkellä käytössä. Tutkimuskysymykseen vastatessa hyödynnetään säädöstekstien lisäksi lain esitöitä, oikeuskäytäntöä sekä oikeuskirjallisuutta. Tarkoituksena on tarjota suuntaviivoja lainsoveltamiseen sekä helpottaa normien soveltamista käytännössä.

⁹ Tapani 2012, s. 223.

¹⁰ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 213–214.

¹¹ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 13.

2 Epävarsinaiset laiminlyöntirikokset

2.1 Vanhemman laiminlyöntivastuu

Tutkielmassa tarkastellaan nimenomaisesti lapsen pahoinpitelyä sivustaseuraavan vanhemman tekijävastuuta. Keskiössä on vanhemman passiivinen suhtautuminen lapsen pahoinpitelyyn, toisin sanoen pahoinpitelyyn puuttumattomuus. Ulkopuolelle rajautuvat ne tilanteet, joissa molemmat vanhemmat osallistuvat rikoksen tekemiseen aktiivisin toimin. Lähtökohta sivustaseuraavan vanhemman toiminnalle on siis se, ettei hän osallistu esimerkiksi pahoinpitelyn suunnitteluun, täytäntöönpanotoimeen tai myötävaikuta muutoinkaan aktiivisin toimin lapsen pahoinpitelyyn. Tällöin myöskään sivusta seuraavan vanhemman rikosvastuu rikoskumppanuuden tai varsinaisen osallisuuden perusteella ei tule arvioitavaksi.¹²

Koska tarkasteltavana ei ole aktiivinen toiminta, voi sivustaseuraavan vanhemman mahdollinen rikosvastuu syntyä ainoastaan laiminlyöntiä koskevan sääntelyn pohjalta.¹³ Varsin usein voi kuitenkin olla vaikeaa tehdä rajanveto siitä, mikä todella on aktiivista toimintaa ja mikä taas laiminlyöntiä eli tekemättä jättämistä. Laiminlyöntien yhteydessä tekijän toiminta, tai oikeastaan toimimattomuus, sisältää nimittäin usein aktiivista menettelyä. Laiminlyönnin ja aktiivisen toiminnan erottamista koskeva oikeudentila onkin osaltaan hieman epäselvä, ja rikosoikeustieteessä on erilaisia vallitsevia näkemyksiä teon teorioista.¹⁴ Aiheen rajauksen vuoksi kyseisiä teorioita ei kuitenkaan käsitellä sen tarkemmin, vaan vanhemman toiminta luokitellaan jo lähtökohtaisesti laiminlyönniksi.

Laiminlyönnin rangaistavuuden perusteet on kirjattu RL 3 luvun 3 §:ään. Säännöksen mukaisesti laiminlyöntivastuu voi syntyä kahdessa varsin erilaisessa tapauksessa. Ensimmäinen ja selkeämpi tilanne koskee varsinaista laiminlyöntirikosta (RL 3:3.1), josta on kyse silloin, kun rikostunnusmerkistössä nimenomaisesti määrätään laiminlyönti rangaistavaksi.¹⁵ Laiminlyönti voi kuitenkin tulla rangaistavaksi myös RL 3 luvun 3 §:n 2 momentin mukaisena epävarsinaisena laiminlyöntirikoksena. Tällöin kyseeseen voivat tulla ne rikokset, joiden tunnusmerkistöt on mahdollista täyttää laiminlyönnillä.¹⁶

¹² Ks. esim. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 329.

¹³ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 217–218.

¹⁴ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 218–219.

¹⁵ Tapani – Tolvanen 2004, s. 38.

¹⁶ Matikkala 2023, s. 206.

Pahoinpitelyrikokset eivät ole varsinaisia laiminlyöntirikoksia, minkä takia sivusta seuraavan vanhemman mahdollinen rikosvastuu voi syntyä ainoastaan epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen perusteella.

Epävarsinaisessa laiminlyöntirikoksessa tekijä on jättänyt estämättä seurauksen syntymisen, vaikka hänellä on siihen ollut erityinen oikeudellinen velvollisuus. Konstruktio edellyttää seurauksen syntymistä, minkä takia sitä voidaan soveltaa vain seurausrikoksiin.

Laiminlyönnin näkökulmasta nyt on kyse siitä, että sivustaseuraava vanhempi laiminlyö pahoinpitelyn seurauksen estämisen. Laiminlyönnin lisäksi tekijällä tulee olla jokin kyseisen säännöksen listaamista velvollisuuksista eli toisin sanoen tekijän tulee olla tietystä vastuuasemassa¹⁷, eikä vastuuaseman ulkopuolisia henkilöitä rangaista. Ei siis ole kyse ainoastaan vanhemman passiivisesta suhtautumisesta, vaan nimenomaisesti vanhemmalla olevan velvollisuuden mahdollisesta laiminlyönnistä. Laiminlyöntivastuun toteaminen edellyttää tällöin yhtäältä vastuuaseman henkilöllisen ulottuvuuden sekä toimintavelvoitteen asiallisen ulottuvuuden ratkaisemista.¹⁸

Perinteisesti epävarsinaisten laiminlyöntirikosten on katsottu soveltuvan lähinnä tuottamuksellisten rikosten vastuuperusteeksi, sillä tahallisuusvaatimuksen täyttyminen laiminlyönnin yhteydessä voi olla haastavaa.¹⁹ On siis mahdollista, että sivustaseuraavan vanhemman vastuuta arvioitaisiin esimerkiksi vammantuottamuksen näkökulmasta (RL 21 luvun 10 §), mutta tutkielmassa keskitytään yksinomaan tahallisuutta edellyttäviin pahoinpitelyrikoksiin. Konstruktion tarkastelulle tahallisten rikosten yhteydessä ei ole myöskään estettä, esimerkiksi alempien tuomioistuinten ratkaisukäytännössä on tahallisia epävarsinaisia laiminlyöntirikoksia koskevia ratkaisuja²⁰. Lisäksi hovioikeudet ovat antaneet ratkaisuja, joissa epävarsinaisia laiminlyöntirikoksia on arvioitu juuri lapsen pahoinpitelyn yhteydessä.²¹

2.2 Vanhemman vastuuasema

Vanhemman vastuun yhtenä edellytyksenä on henkilöllisen ulottuvuuden määrittäminen. Lähtökohtana on jokin erityinen oikeudellinen velvollisuus eli vastuuasema, jonka takia

¹⁷ Lappi-Seppälä 2003, s. 764.

¹⁸ HE 44/2002 vp, s. 40. Ks. Myös Luoto 2023, s. 690.

¹⁹ Nuutila 1997, s. 125–126.

²⁰ Ks. Turun HO R 12/880

²¹ Ks. esim. Helsingin HO R 21/1061

vanhempi on velvollinen estämään seurauksen syntymisen. Luettelo mahdollisista velvollisuuden perustavista tekijöistä on kirjattu RL 3 luvun 3 §:n 2 momenttiin. Säännöksen mukaisesti velvollisuus voi perustua varsin erilaisiin syihin, kuten tekijän ja uhrin väliseen suhteeseen. Tekijän ja uhrin välisen suhteen voidaan katsoa tarkoittavan muun muassa vanhempien vastuuta lapsistaan.²² Vanhempien vastuuasema voidaan johtaa lastensuojelulaista²³, joten vanhemmalla oleva erityinen oikeudellinen velvollisuus on luonteeltaan varsin ilmeinen.

Tarkasteltavaksi on rajattu lapsen oma vanhempi etenkin vanhemman yksiselitteisen vastuuaseman takia. Vaikuttaisi lisäksi olevan varsin selvää, että muilla huoltajilla kuin vanhemmilla on myös kyseinen vastuuasema, jonka perusta on samaisessa LSL 2 §:ssä. Lain esitöissä on asetettu lähtökohdaksi, että tekijän ja uhrin välinen suhde tarkoittaa läheistä yhteiselämää taikka sukulaissuhdetta. Lisäksi edellytetään, että suhteen perusteella on syntynyt perusteltu ja oikeutettu odotus toisen ryhtymisestä suojeluun.²⁴ Esitettyjen edellytysten täytyessä lapsesta voivat olla siis vastuussa muutkin henkilöt kuin vanhemmat ja huoltajat, mutta mahdolliselle vastuuasemalle jää tällöin enemmän tulkinnanvaraa. Muiden henkilöiden kuin vanhempien vastuuasemaa ei kuitenkaan käsitellä tämän laajemmin.

Vastuuaseman arvioinnissa voidaan vielä huomioida lapsen iän vaikutus vastuuaseman olemassaoloon. Lain esitöissä esitetään nimittäin vanhempien olevan suojeluvastuussa pienistä lapsistaan.²⁵ Tällöin voitaisiin katsoa, että vanhempien vastuu syntyy yksinkertaisesti juuri pienten lasten kohdalla. Hallituksen esityksessä ei kuitenkaan ole erikseen määritelty, ketkä ovat pieniä lapsia. Pieniksi lapsiksi voidaankin lukea sen ikäiset lapset, joiden hyvinvointi riippuu heidän vanhemmistaan.²⁶ Nähdäkseni kyse on ainakin vauvoista ja taaperoikäisistä eli alle kouluikäisistä lapsista sekä usein myös ala-asteikäisistä lapsista.

Toisaalta kaikki alle 18-vuotiaat ovat lapsia, joista vanhemmat ovat vastuussa muun muassa edellä mainitun LSL 2 §:n mukaan. Lapsen iällä on lisäksi vaikutusta siihen, millaista suojelua hänen voidaan kohtuudella katsoa odottavan (HTL 1.2§). Pienen ja puolustuskyvyttömän lapsen tapauksessa vanhemman vastuuaseman olemassaolo vaikuttaa

²² Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 112.

²³ LSL 2 §; Ks. myös HTL 1 §

²⁴ HE 44/2002 vp, s. 44.

²⁵ HE 44/2002 vp, s. 44.

²⁶ Nuutila 1997, s. 126–128.

täten varsin selvältä. Näin ollen tarkastelunäkökulma on yksinkertaisin pienten lasten tapauksessa, minkä takia työn ydinalue kohdistuu juuri pieniin lapsiin. Kyse on kuitenkin tilannekohtaisesta arviosta, johon lapsen yksilöllinen kehitystaso vaikuttaa. Vanhemman vastuuasema voi tarkastelun kohteena olevassa tilanteessa olla täten käsillä pienten lasten ohella myös muun ikäisten lasten kohdalla.

Vanhemmalla olevaa vastuuta on mahdollista luokitella edelleen valvontavastuuseen sekä suojeluvastuuseen.²⁷ Rikoslain sääntelyyn kyseistä jaottelua ei ole sinällään suoraan sisällytetty, mutta sillä voidaan kuitenkin havainnollistaa toimimisvelvollisuuden sisältöä. Valvontavastuussa on kyse vaaran lähteen, esimerkiksi lapsen, valvomisesta siten, ettei lapsi aiheuta muille vaaraa tai vahinkoa. Vastaavasti suojeluvastuussa on kyse itse suojeltavasta, kuten lapsesta, ja suojelukohteeseen kohdistuvien uhkien torjumisesta.²⁸ Tutkielman kysymyksenasettelun kannalta olennainen vastuu on täten nimenomaisesti suojeluvastuuta, sillä kyse on lapseen itseensä kohdistuvasta pahoinpitelystä.

Vanhemman vastuun henkilöllisen ulottuvuuden ollessa selkeä tulee tarkasteltavaksi enää toimimisvelvollisuuden asiallinen ulottuvuus eli se, onko vanhemman vastuulla suojella lastaan toisen vanhemman pahoinpitelyltä. Suojeluvastuuseen voi nähdä sisältyvän henkilön suojeleminen häntä uhkaavilta erilaisilta riskeiltä.²⁹ Esimerkiksi päiväkodin työntekijöiden velvollisuuden sisältöön kuuluu lähtökohtaisesti lapsen suojeleminen mahdollisilta vammoilta.³⁰ Sitä, miltä kaikilta riskeiltä vanhemman tulee suojella lastaan, ei ole kuitenkaan tarkasti määritelty. Ei voida siten olettaa, että vanhempi voisi suojella lasta kaikilta olemassa olevilta riskeiltä. Poliisinkaan virkaan perustuvan vastuun ei nimittäin katsota täyttyvän ainoastaan passiivisella rikoksen seuraamisella, sillä vastuu ei ole tarpeeksi rajattu, kun se ei kohdistu tiettyyn henkilöön.³¹ Vanhemman suojeluvastuu rajautuu sen sijaan omiin lapsiin ja lapsella on esiintuodulla tavalla vahva normatiivinen perusta odottaa suojelua vanhemmaltaan. Tällöin vaikuttaisi sinänsä mahdolliselta, että vanhemmalle voidaan myös asettaa velvollisuus suojella lastaan lähestyvältä pahoinpitelyltä. Laiminlyöntivastuu edellyttää tosin vielä syy-yhteyttä seuraukseen. Tätä ja muita vanhemman rikosvastuun edellytyksiä käsitellään jäljempänä.

²⁷ Tapani – Tolvanen 2004, s. 38.

²⁸ Tapani – Tolvanen 2004, s. 38–39. Ks. myös Kallio 2021, s. 40–42.

²⁹ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 111.

³⁰ Kallio 2021, s. 42.

³¹ HE 44/2002 vp, s. 43.

3 Lapsen pahoinpitely epävarsinaisena laiminlyöntirikoksena

3.1 Pahoinpitelyn tunnusmerkistö ja laiminlyönti

Rikoslain 21 luvun 5 §:n pahoinpitelyä koskevan tunnusmerkistön mukaan pahoinpitelystä tuomitaan se, joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan. Pahoinpitelyyn voi näin ollen syyllistyä erilaisten menettelytyyppien kautta. Tunnusmerkistön ensimmäisessä osassa tekemuoto on nimenomaisesti määritelty: pahoinpitelyyn syyllistyy se, joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa. Asetelmassani toinen vanhempi tekee aktiivisesti tällaista ruumiillista väkivaltaa lapselle, jolloin hänen toimintansa täyttää pahoinpitelyn tunnusmerkistön ensimmäisen osan.

Pahoinpitelyyn voi kuitenkin syyllistyä myös henkilö, joka ilman toiseen kohdistamaa ruumiillista väkivaltaa saa aikaan jonkin pykälässä mainituista seurauksista. Keskittyessäni lapsen kaltoinkohtelua sivusta seuraavaan vanhempaan, joka ei itse aktiivisesti toimimalla loukkaa lapsen fyysistä koskemattomuutta, mielenkiintoni kohdistuu nimenomaan pahoinpitelyn tunnusmerkistön toiseen osaan. Tunnusmerkistössä on tältä osin kuvattu ainoastaan pahoinpitelyn edellyttämät vaihtoehtoiset seuraukset: toisen terveyden vahingoittuminen, kivun aiheutuminen toiselle sekä toisen päätyminen tiedottomaan tai vastaavaan tilaan. Seurausten mahdolliset aiheuttamistavat sen sijaan on jätetty määrittelemättä, minkä vuoksi pahoinpitelyn tunnusmerkistön sanamuodon voidaan katsoa kattavan myös laiminlyönnin.³²

Aiheen rajauksen vuoksi en käsittele kaikkia pahoinpitelyrikoksia, vaan keskityn nimenomaan perusmuotoiseen pahoinpitelyyn. Tutkielmassa tehtävät johtopäätökset ovat kuitenkin sovellettavissa ainakin tietyissä määrin myös pahoinpitelyn törkeän tekemuodon kohdalla, vaikkakin tällöin tulee ottaa huomioon kyseiseen tunnusmerkistöön sisältyvät erityispiirteet. Rikoslain 21 luvun 6 §:n mukainen törkeä pahoinpitely nimittäin edellyttää ensinnäkin, että teko täyttää jonkin tunnusmerkistön kolmesta ankaroittamis- eli kvalifiointiperusteesta.³³ Toisekseen teon on oltava kokonaisuutena arvostellen törkeä. Yksi kvalifiointiperusteista on rikoksen tekeminen erityisen julmalla tavalla. Lapsen kohdistuvien pahoinpitelyrikosten yhteydessä onkin huomioitava lain esitöissä tekotavan julmuudesta sanottu. Esitöissä on

³² Sutela 2021, s. 3.

³³ Matikkala 2023, s. 250–258.

esimerkkinä tällaisesta tekotavasta mainittu nimenomaisesti sellainen pahoinpitely, joka on kohdistettu puolustuskyvyttömään.³⁴ Pientä lasta voidaan pitää kyvyttömänä puolustamaan itseään aikuisen pahoinpitelyltä ja tällöin tekotavan julmuus näyttäisi lasta pahoinpideltäessä tulevan aina kysymykseen. Toisaalta on kiinnitettävä huomiota siihen, miten törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistö edellyttää sanotulla tavalla lisäksi tekokokonaisuuden arvostamista törkeäksi.

Lievä pahoinpitely taas eroaa perusmuotoisesta pahoinpitelystä ainoastaan teon vakavuuden arvioinnin osalta: pahoinpitely on RL 21 luvun 7 §:n mukaan lievä, mikäli se on kokonaisuutena arvostellen vähäinen. Tekotapojen ja edellytettyjen seurausten ollessa molempien tekemuotojen kohdalla samat, esittämäni johtopäätökset ja suuntaviivat soveltunevat samalla tavoin myös lievän pahoinpitelyn tilanteisiin. Koska pieneen lapseen kohdistuva fyysinen väkivalta mielletään sanotulla tavalla jo lähtökohtaisesti tekotavaltaan julmaksi, tämänkaltaisissa tapauksissa tavallisemmin tulee kuitenkin kysymykseen perusmuotoinen tai törkeä pahoinpitely. Täten en käsittele tarkemmin myöskään lievää pahoinpitelyä.

Pahoinpitelyn tunnusmerkistön toisessa osassa lueteltujen seurausten aiheuttamisen tavat on jätetty avoimiksi. Lain esitöiden mukaan ilmaisulla ”toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan saattamisella” on tarkoitettu esimerkiksi tilanteita, joissa toinen on vaarattomalla tavalla tehden nukutettu tai tahtonsa vastaisesti hypnotisoitu.³⁵ Tarkasteluni kohteena eivät ole tämäntyypiset teot, minkä vuoksi paneudun ainoastaan kahteen muuhun seuraukseen ja niiden mahdollisiin aiheuttamisen tapoihin. Terveiden vahingoittaminen pahoinpitelyn seurauksena pitää lain esitöiden mukaan sisällään niin ruumiillisen vamman tai sairauden, kuin myös mielisairauksien ja mielenterveyden häiriöiden aiheuttamisen.³⁶ Keskityn psyykkisten sairauksien ja häiriöiden sijasta ainoastaan lapselle aiheutuneisiin ruumiillisiin vammoihin. Kivun aiheuttaminen on tunnusmerkistössä erotettu terveyden vahingoittamisesta omaksi seuraukseksi. Lain esitöiden mukaan ratkaisun taustalla on ollut ajatus sisällyttää säännökseen myös sellaiset tilanteet, joissa pahoinpitelyn ainoana seurauksena on kipu, ilman että pahoinpitelyn kohteen terveys muuten vahingoittuu.³⁷

³⁴ HE 94/1993 vp, s. 96.

³⁵ HE 94/1993 vp, s. 96.

³⁶ HE 94/1993 vp, s. 95.

³⁷ HE 94/1993 vp, s. 95.

Puhuessani lapsen terveyden vahingoittamisesta, tarkoitan ilmaisulla myös kivun aiheuttamista.

Terveyden vahingoittaminen ilmaisumuodoltaan vaikuttaa viittaavan nimenomaan aktiiviseen tekemiseen. Lain esitöiden mukaan useat aktiiviseen tekemiseen viittaavat tekotavat voidaan kuitenkin toteuttaa myös passiivisella suhtautumisella ja toisen terveyttä onkin mahdollista vahingoittaa toimimattomuudella.³⁸ Jopa murhan tunnusmerkistön edellyttämä toisen tappaminen on oikeuskäytännössä katsottu sellaiseksi seuraukseksi, joka on mahdollista saada aikaan laiminlyönnillä.³⁹ Sanotun perusteella pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttävään menettelyyn sinänsä voi syyllistyä vanhempi, joka passiivisesti seuraa sivusta lapseensa kohdistettua pahoinpitelyä. Näin siis huolimatta siitä, ettei hän itse tee minkäänlaista konkreettista lapsen fyysistä koskemattomuutta loukkaavaa tekoa.

Millaista sitten käytännössä voi olla vanhemman laiminlyönti, jonka seurauksena lapsen terveyden katsotaan vahingoittuvan? Alempien oikeusasteiden oikeuskäytännössä on joitakin tapauksia, joissa lapsen terveyden on katsottu vahingoittuneen vanhemman toimesta ilman aktiivista tekemistä ja vanhemman siten syyllistyneen pahoinpitelyyn laiminlyönnin kautta. Esimerkiksi lapsen atooppisen ihon hoitamatta jättämisen ja hammashoidon laiminlyönnin on katsottu olleen sellaista lapsen terveyden vahingoittamista, joka on täyttänyt pahoinpitelyn tunnusmerkistön.⁴⁰ Mainituissa ratkaisuissa on yhtäläisyyksiä nyt tarkastelussa olevan asetelman kanssa: tapauksissa oikeudellisen arvioinnin kohteena on ollut lapsen vanhemman menettely, joka laiminlyönnin muodossa on vahingoittanut lapsen terveyttä. Näissä tapauksissa syy-yhteyden hahmottaminen laiminlyönnin ja lapsen terveyden vahingoittumisen välillä on kuitenkin huomattavan paljon yksinkertaisempaa kuin tilanteessa, jossa mukana on myös aktiivisesti toimiva kolmas osapuoli.

3.2 Laiminlyönnin syy-yhteys ja toisintoimimismahdollisuus

Laiminlyönnin ja aiheutuneen seuraukseen välillä on oltava tietynlainen kytkentä, jotta kaltoinkohtelua sivusta seurannut vanhempi voitaisiin asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen lapsensa pahoinpitelystä. Tällöin ollaan tekemisissä syy-yhteyden vaatimuksen kanssa.⁴¹ Pahoinpitelyn tunnusmerkistö edellyttää täytyäkseen sitä, että tekijän voidaan katsoa

³⁸ HE 44/2002 vp, s. 42.

³⁹ Helsingin KO R 20/1523 s. 63. Ks. myös Luoto 2023, s. 693.

⁴⁰ Helsingin HO R 18/1704 ja Helsingin HO R 21/1061

⁴¹ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 124.

aiheuttaneen seurauksen. Tarkastelemassani tapauksessa sivusta seuraavan vanhemman on siten laiminlyönnillään täytynyt saada aikaan lapsen terveyden vahingoittuminen. Toisin ilmaistuna vanhemman laiminlyönnin on tullut olla syy seuraukselle, eli lapsen terveyden vahingoittumiselle. Kun arvioinnin kohteena on laiminlyönnin ja aiheutuneen seurauksen välinen suhde, ei syy-yhteyden analysointi ole aivan yksinkertaista. Laiminlyönnin kyseessä ollessahan joudutaan analysoimaan, onko nimenomaan vanhemman tekemättömyys syy lapsen terveyden vahingoittumiselle. Pohdittaessa, onko terveyden vahingoittuminen saatu aikaiseksi mitään tekemättä, syy-yhteyden arviointi muodostuu väistämättä korostuneen hypoteettiseksi.⁴²

Laiminlyönnin tapauksessa syy-yhteysarvioinnissa tekemättömyyden tilalle kuvitellaan se hypoteettinen toiminta, jota velvollisuutensa laiminlyöneeltä olisi edellytetty. Kyse on kontrafaktuaalisesta kokeesta.⁴³ Arvioinnin hypoteettisuuden vuoksi lienee mahdotonta saada täyttä varmuutta siitä, ettei seurausta olisi syntynyt, mikäli laiminlyöty teko olisi tehty. Voidaan kuitenkin pohtia, miten varma tulisi olla siitä, että vanhemman puuttuminen toisen vanhemman menettelyyn olisi estänyt pahoinpitelyn toteutumisen ja lapsen terveyden vahingoittumisen. Voimassa olevan oikeuden mukaan syy-yhteyden olemassaolon toteaminen edellyttää, että laiminlyöty teko olisi varmuutta lähenevällä todennäköisyydellä estänyt seurauksen syntymisen.⁴⁴ Oikeuskirjallisuudessa tämä syy-yhteyskynnys on samaa tarkoittaen muotoiltu siten, ettei pidä jäädä varteenotettava epäilyä siitä, että seuraus olisi syntynyt, vaikka edellytetty teko olisi tehty.⁴⁵

Mainittu syy-yhteyskynnys on näin ollen oikeuskäytännössä asetettu melko korkeaksi, eikä se olekaan säästynyt kritiikiltä. Esimerkiksi Korkka-Knuts, Helenius ja Frände ovat esittäneet kannanoton, jonka mukaan syy-yhteyden toteamiseksi tulisi riittää se, että seuraus olisi melko todennäköisesti jäänyt toteutumatta, mikäli tilanteessa olisi toimittu asianmukaisesti.⁴⁶ Tarkastelen tutkielmassani syy-yhteysarviointia nimenomaan vallitsevan oikeustilan valossa, minkä vuoksi keskityn pohtimaan sitä, olisiko pahoinpitely ja lapsen terveyden vahingoittuminen varmuutta lähenevällä todennäköisyydellä jäänyt toteutumatta, mikäli vanhempi olisi häneltä edellytetyllä tavalla toiminut.

⁴² Ks. esim. Nuutila 1996, s. 203;213.

⁴³ Korkka-Knuts 2019, s. 186.

⁴⁴ Ks. esim. KKO 2019:98; Helsingin HO R 21/477 ja Helsingin KO R 20/1523

⁴⁵ Frände 2012, s. 213. Ks. myös Kallio 2021, s. 43–44.

⁴⁶ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 106.

Edellä luvussa 3.1 tuotiin maininnanvaraisesti esille, miten oikeuskäytännössä murhan tunnusmerkistön on katsottu olevan laiminlyönnillä täytettävissä. Tapauksessa, josta linjaus on johdettavissa, kolme tekijää toteutti murhasuunnitelman pahoinpitelemällä ja uhrin hengiltä kuristamalla. Yhden henkilön kohdalla kysymykseksi nousi mahdollinen laiminlyöntivastuu toteutuneesta murhasta. Alemmissa oikeusasteissa kyseisen henkilön osalta on vaihtoehtoista tapahtumainkulkua miettimällä etsitty vastausta siihen kysymykseen, onko tämän tekemättömyyden ja uhrin kuoleman välillä vallinnut rangaistusvastuun edellyttämä syy-yhteys.⁴⁷ Koska tapauksen henkilöllisessä asetelmassa on yhtäläisyyksiä tarkastelussani nyt olevan kanssa, pureudun hieman tarkemmin sen yhteydessä toteutettuun syy-yhteysarviointiin. Kyseisen tapauksen syy-yhteysarviointiin paneutuminen on erityisen mielenkiintoista myös sen takia, että käräjäoikeus on (tosin hovioikeudesta poiketen) katsonut epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen syy-yhteyden täyttyneen murhaan asti.⁴⁸

Käräjäoikeus on syy-yhteysarviointia tehdessään pohtinut syytteessä kuvattujen ja tekemättä jätettyjen toimien merkitystä uhrin kuoleman kannalta. Arvioinnin lopputulemana käräjäoikeus on ensinnäkin todennut uhrin kuoleman estämisen olleen passiivisena pysytelleen velvollisuus, toisekseen tämän velvollisuuden tulleen tekemättä jääneiden toimien myötä laiminlyödyksi ja kolmanneksi tällä laiminlyönnillä olleen olennainen merkitys aiheutuneen seurauksen syntymiselle.⁴⁹ Hovioikeus on sen sijaan päätenyt tapauksessa päinvastaiseen lopputulemaan, jonka mukaan laiminlyöntiä koskevien toimien ja uhrin kuoleman välillä ei ole vallinnut syy-yhteyttä. Ratkaisussa on lähestytty syy-yhteysarviointia muun ohella poissulkemalla rikosvastuu negatiivisten muotoilujen kautta. Perusteluissa on todettu, ettei suurella todennäköisyydellä ole voitu sulkea pois mahdollisuutta siitä, että syytteessä kuvattujen toimien tullessa toteutetuksikin uhri olisi jäänyt tapon suorittaneiden tekijöiden vaikutuspiiriin ja siten uhri olisi henkirikoksen seurauksena joka tapauksessa kuollut.⁵⁰

Jotta saadaan selville se, olisiko pahoinpitelemistä sivusta seuraavan vanhemman puuttuminen toisen vanhemman toimintaan lähes varmasti estänyt lapsen terveyden vahingoittumisen, on tapahtumainkulkua lähestyttävä edellä kuvatuin tavoin

⁴⁷ Helsingin KO R 20/1523 ja Helsingin HO R 21/477

⁴⁸ Helsingin KO R 20/1523, s. 126.

⁴⁹ Helsingin KO R 20/1523, s. 125–126.

⁵⁰ Helsingin HO R 21/477, s. 69–70.

kontrafaktuaalisesti. Olen tuonut esille sen, että vanhempi on velvollinen suojelemaan lastaan tätä uhkaavilta riskitekijöiltä. Ajateltaessa tilannetta, jossa aikuisen toimesta lapseen kohdistuu fyysisen väkivallan uhka, käsillä on sellainen riskitekijä, johon vanhemman tulisi puuttua. Vanhemman suojeluvollisuuden voitaneen katsoa edellyttävän toisen aikuisen toimintaan puuttumista sanallisin tai fyysisin keinoin. Vanhemmalta voidaan tällaisessa tilanteessa odottaa esimerkiksi fyysistä läsnä olemista lapsen rinnalla sekä lapsen siirtämistä tarvittaessa uhkaavan vanhemman ulottumattomiin. Vähintäänkin vanhemman voidaan odottaa kommunikoivan toisen vanhemman kanssa ja siten pyrkivän estämään lapsen vahingoittuminen. Avun pyytäminen ulkopuolisilta on niin ikään yksi vanhemman käytettävissä olevista keinoista.

Pienen lapsen suojelemisen kyseessä ollessa ja käytettävissä olevat monipuoliset puuttumisen keinot huomioon ottaen, voitaneen vanhemman toimien arvioida estävän pahoinpitelyn toteutumisen varmuutta lähenevällä todennäköisyydellä. Toisin ilmaistuna voidaan todeta, ettei tilanteessa jää varteenotettava epäilyä siitä, että pahoinpitely olisi tehty ja lapsen terveys vahingoittunut, vaikka vanhempi olisi menettelyyn puuttunut. Täten asetelmassani sivusta seuraavan vanhemman laiminlyönnin ja lapsen terveyden vahingoittumisen välillä voidaan nähdäkseni arvioida vallitsevan pahoinpitelyn tunnusmerkistön edellyttämä syy-yhteys.

Vielä on arvioitava velvollisuutensa laiminlyöneen vanhemman toisintoimismahdollisuutta. Rikosoikeudellisesti relevantilla laiminlyönnillä tarkoitetaan nimittäin sitä, että sellaiseen tiettyyn tekoon, joka olisi ollut tekijälle mahdollinen, ei ole ryhdytty. Näin ollen rangaistusvastuu edellyttää, että tekijällä on ensinnäkin ollut tilaisuus toimia hänelle asetetun toimimisvelvollisuuden mukaisesti ja toisekseen kyky tehdä se, mitä häneltä on edellytetty. Oikeuskirjallisuudessa puhutaan ”yksilöllisestä toimintakyvystä”, joka pitää sisällään seuraavat tekijät: ulkoiset edellytykset vaadittavan teon toteuttamiseen, taito ja kyky teon toteuttamiseen sekä mahdollisuus havaita, mitä tilanteessa vaaditaan.⁵¹ Tarkastelun kohteena olevassa astelemassa vanhemman toimintakyvyn ja toisintoimismahdollisuuden olemassaolo on nähdäkseni suhteellisen kiistatonta. Lapsensa kaltoinkohtelua sivusta seurannut vanhempi on ensinnäkin itse ollut tekopaikalla. Toisekseen pienen lapsen suojeleminen fyysiseltä väkivallalta ei edellytä mitään erityisiä kykyjä tai taitoa saatikka apuvälineitä. Kolmanneksen

⁵¹ Palmén 1978, s. 30–31.

lapsensa pahoinpitelyä sivusta seuraamaan päätyneen vanhemman täytyy katsoa havainneen ja ymmärtäneen, miten tilanne on häneltä vaatinut puuttumista menettelyyn.

4 Vanhemman tahallisuus

4.1 Seuraustahallisuuden lajit ja vanhemman laiminlyönti

Syyksiluettavuutta koskevan RL 3 luvun 5 §:n mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on tahallisuus tai tuottamus. Rikoslaisissa tarkoitettu teko on vain tahallisenä rangaistava, jollei toisin ole säädetty. Pahoinpitely edellyttää näin ollen tekijältä tahallisuutta. Tahallisuutta arvioitaessa pureudutaan yleisesti ottaen siihen, mitä tekijä on tekonsa hetkellä mieltänyt ja tahtonut.⁵² Epävarsinaisena laiminlyöntirikoksena toteutetusta pahoinpitelystä puhuttaessa keskitytään nimenomaan pahoinpitelyn tunnusmerkistön toiseen osaan. Kyseessä on seurausrikos ja tekijän tuomitseminen pahoinpitelyyn edellyttää siten, että tämä on aiheuttanut seurauksen tahallisesti.⁵³ Lapsensa pahoinpitelemistä sivusta seuraavan vanhemman on siis rangaistusvastuuseen joutuakseen täytynyt tahallisesti vahingoittaa lapsensa terveyttä.

Ennen tapauksen tahallisuusarviointiin siirtymistä on kuitenkin vielä syytä paneutua hieman epävarsinaisia laiminlyöntirikoksia koskevaan oikeuskäytäntöön, joka on merkittävältä osin keskittynyt tuottamuksellisiin tekemuotoihin.⁵⁴ Arvioinnissa voidaankin päätyä toteamaan tekijän syyllistyneen rikokseen tuottamuksellisesti, mikäli tahallisuutta ei pystytä laiminlyönnin tilanteessa näyttämään. Tällaiseen lopputulemaan on tullut esimerkiksi Rovaniemen hovioikeus tapauksessa, jossa äiti oli laiminlyönyt lapsensa hampaidenhoidon. Tuomiosta ilmenevin perustein äidin ei voitu katsoa suhtautuneen lapsensa hampaiden kunnan huononemiseen hyväksyvästi eikä välinpitämättömästi ja hampaidenhoidosta ”kykyjensä mukaan” huolehtineen vanhemman syyksi katsottiin ainoastaan vammantuottamus.⁵⁵

Tahallisuuden näyttäminen laiminlyönnin yhteydessä ei ole aivan yksinkertaista, mutta siitä huolimatta epävarsinainen laiminlyöntirikos voidaan toteuttaa myös tahallisella teolla.⁵⁶ Edellä luvussa 3.1 totesin, miten oikeuskäytännössä tahalliseen pahoinpitelyyn on katsottu mahdolliseksi syyllistyä lapsen hampaiden taikka atooppisen ihon hoidon laiminlyönnin kautta. Puheena olevien ratkaisujen tahallisuusarvioinnissa on keskitytty muun muassa laiminlyönnin tietoisuuteen häneltä edellytetyistä toimista, seurauksen ennakoitavuuteen sekä

⁵² Tapani 2016, s. 83.

⁵³ Melander 2015, s. 112.

⁵⁴ Boucht – Frände 2019, s. 136.

⁵⁵ Rovaniemen HO R 17/881, s. 6.

⁵⁶ Boucht – Frände 2019, s. 136.

siihen, onko lapsen terveyden vahingoittuminen voitu käsittää varsin todennäköiseksi menettelyn seuraukseksi.⁵⁷

Rikoslain 3 luvun 6 §:n mukaan tekijä on aiheuttanut tunnusmerkistön mukaisen seurauksen tahallaan, jos hän on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen taikka pitänyt seurauksen aiheutumista varmana tai varsin todennäköisenä. Seuraus on säännöksen mukaan aiheutettu tahallaan myös, jos tekijä on pitänyt sitä tarkoittamaansa seuraukseen varmasti liittyvänä. Mikäli lapsen pahoinpitelyä sivusta seuraava vanhempi ei ole tarkoittanut vahingoittaa lapsen terveyttä tai pitänyt lapsen terveyden vahingoittumista menettelynsä varmana tai varsin todennäköisenä seurauksena, ei häntä voida tuomita tahallisesta pahoinpitelystä.

Epävarsinaisissa laiminlyöntirikoksissa tekijän seuraustahallisuutta voidaan näin ollen tarkastella kolmen eri tahallisuuden muodon kautta. Tarkoitustahallisuudesta on kyse silloin, kun vanhempi tarkoittaa saada aikaan seurauksen, joka tunnusmerkistön kuvauksessa mainitaan. Mikäli vanhemman nimenomaisena tarkoituksena on vahingoittaa lapsen terveyttä ja hän menettelyllään tavoittelee tätä päämäärää, on hän aiheuttanut seurauksen tahallaan.⁵⁸ Tarkoitustahallisuus ei kuitenkaan täyty silloin, kun seurauksen syntymistä pidetään käytännössä kokonaan poissuljettuna. Toimiakseen tämän tahallisuusmuodon tarkoittamalla tavalla tahallisesti, tekijän tulee arvioida seurauksen tapahtuminen oletettavaksi eli ei aivan epätodennäköiseksi.⁵⁹

Tilanteessa, jossa vanhempi on pitänyt lapsen terveyden vahingoittumista menettelynsä varmana seurauksena (ilman, että hän on nimenomaisesti pyrkinyt tämän seurauksen toteutumiseen), hän on menetellyt varmuustahallisuuden tarkoittamalla tavalla tahallisesti. Todennäköisyystahallisuudessa sen sijaan ei vanhemman edellytetä olleen varma seurauksen aiheutumisesta, vaan tämän on tullut pitää sitä ”ainoastaan” varsin todennäköisenä. Todennäköisyystahallisuus ei myöskään täytyäkseen edellytä, että tekijän tarkoituksena näytettäisiin olleen seurauksen aikaansaaminen.⁶⁰

Tahallisuuden näyttäminen on ymmärrettävästi haastavaa silloin, kun tarkastelun kohteena oleva ei ole tehnyt mitään. Vielä haastavampaa olisi tällaisessa tilanteessa näyttää passiivisena pysytelleen vanhemman nimenomaisena tarkoituksena olleen lapsensa terveyden

⁵⁷ Helsingin HO R 18/1704 ja Helsingin HO R 21/1061

⁵⁸ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 189.

⁵⁹ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 266.

⁶⁰ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 275–276.

vahingoittaminen. Oikeuskäytännön perusteella tarkoitustahallisuuden näyttämislle onkin asetettu korkeat vaatimukset.⁶¹ Tarkoitustahallisuuden mahdollisuutta ei toki voi kokonaan puheena olevassa asetelmassa poissulkea. Voidaan kuitenkin kuvitella tilanne, jossa vanhempi puolustautuu esittämällä, että puuttumattomuuden nimenomaisena tarkoituksena on ollut suojella lasta väkivallalta. Väitteen perusteluna voisi olla esimerkiksi se, miten tilanteeseen puuttuminen saattaisi provosoida väkivaltaista vanhempaa ja miten lapsen terveyden vahingoittuminen olisi siten entistä todennäköisempää.

Varmuustahallisuuden näkökulmasta taas on vaikea kuvitella tilannetta, jossa vanhempi voisi olla varma siitä, että lapsen terveys tulee vahingoittumaan kolmannen osapuolen tekemän ruumiillisen väkivallan seurauksena. Toisen aikeita ja toimintaa tuskin koskaan voi pitää täysin varmana. Näin ollen jätän tarkoitus- ja varmuustahallisuuden käsittelyn tutkielman ulkopuolelle. Sen sijaan keskityn arvioimaan todennäköisyystahallisuuden täyttymistä.

4.2 Tahallisuuden todennäköisyysarviointi

Asetelman todennäköisyystahallisuuden arvioinnissa on kyse siitä, milloin lapsensa pahoinpitelyä sivusta seuranneen vanhemman voidaan katsoa pitäneen lapsen terveyden vahingoittumista varsin todennäköisenä menettelynsä seurauksena. Vanhemman laiminlyönnin mahdollisella tarkoituksella ei siten ole merkitystä, vaan riittää, että hän on pitänyt seurauksen syntymistä tarpeeksi todennäköisenä. Usein oikeuskäytännössä tahallisuusarvioinnin painopiste onkin nimenomaisesti todennäköisyysarvioinnissa, vaikka kyseistä käytäntöä on mahdollista kritisoida.⁶² Todennäköisyystahallisuutta voidaan kuitenkin pitää realistisimpana vaihtoehtona⁶³, esimerkiksi laiminlyöntiin liittyvien näyttöongelmien takia. On silti todettava, ettei todennäköisyysarvioinninkaan tekeminen ole täysin ongelmatonta.

Lain esitöiden lähtökohdan mukaan varsin todennäköisen katsotaan tarkoittavan tilannetta, jossa seurauksen syntymistä pidetään todennäköisempänä kuin sen syntymättä jäämistä. Jotta laiminlyönti voidaan katsoa tahalliseksi, vanhempi ei siis saa pitää molempia vaihtoehtoja yhtä uskottavina. Todennäköisyysarviointi on myös tarkoituksenmukaista tehdä nimenomaan tekijän näkökulmasta ja tekohetken tilanteesta.⁶⁴ Peittämisperiaatteen mukaan seurauksen

⁶¹ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 266.

⁶² Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 268–269.

⁶³ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 213.

⁶⁴ HE 44/2002 vp, s. 87–88.

syntymisen lisäksi vanhemman tulee pitää tunnusmerkistön muiden elementtien olemassaoloa varsin todennäköisenä, jotta hänellä on myös vaadittu olosuhdetahallisuus.⁶⁵ Perusmuotoisen pahoinpitelyn tilanteessa kyse on siten lähinnä siitä, että vanhempi pitää vähintään varsin todennäköisenä vastuuasemansa olemassaoloa, joka usein lienee varsin selvää.⁶⁶

Todennäköisyystahallisuutta voidaan jaotella edelleen subjektiiviseen ja objektiiviseen todennäköisyyteen. Tällöin objektiivisen arvioinnin mukaan seurauksen syntymiseen tulee lähtökohtaisesti olla yli 50 prosentin todennäköisyys, joka voidaan määrittää esimerkiksi tilastotieteellisesti.⁶⁷ Tarkasteltavana olevassa tilanteessa tuskin voidaan tehdä tilastotieteellistä todennäköisyysarviota. Lisäksi lain esitöiden ja oikeuskäytännössä vakiintuneen näkemyksen mukaan arviointi pohjautuu etenkin subjektiiviseen todennäköisyysarvioon.⁶⁸ Täten todennäköisyystahallisuus perustuu lähinnä vanhemman omaan käsitykseen lapsen terveyden vahingoittumisen todennäköisyydestä ja teko hetken tilanteesta. Teoreettisesti myös objektiivisen todennäköisyyden tulee kuitenkin täytyä⁶⁹, joskin lapsen terveyden jo vahingoituttua voidaan objektiivisessa argumentaatiossa vedota nimenomaan syntyneeseen seuraukseen.⁷⁰

Koska todennäköisyystahallisuuden määrittämiseen liittyy monia haasteita, käytetään oikeuskäytännössä arvioinnin apuna usein seurauksen ennakoitavuusvaatimusta. Ennakoitavaksi katsotaan vain teolle tyypillinen vahinkoseuraus, jonka tekijä on voinut ja jonka hänen on pitänyt teko hetkellä ottaa huomioon elämäkokemuksen tai erityistietonsa perusteella.⁷¹ Kyseinen vaatimus voidaan sijoittaa myös syy-yhteyden arviointiin ja lisäksi oikeuskirjallisuudessa on kyseenalaistettu kriteerin hyödyllisyys ylipäänsä.⁷² Laiminlyönnin ja tekijän tahallisuuden osalta vaatimuksen arviointi on silti nähdäkseni varsin tarkoituksenmukaista ja käsittelen siten vaatimusta osana tahallisuutta.⁷³

Vanhemman tahallisuuteen liittyvää ennakoitavuuskriteeriä tarkasteltaessa voidaan kiinnittää huomiota hänen tietoisuuteensa teko-olosuhteista. Vaikka pahoinpitelyn tunnusmerkistössä ei ole olosuhdetahallisuutta edellyttäviä tunnusmerkkejä, on vanhemman tietoisuuden katsottava

⁶⁵ Ks. esim. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 264–265; 285–286.

⁶⁶ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 213.

⁶⁷ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 278.

⁶⁸ HE 44/2002 vp, s.87; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 280-283.

⁶⁹ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 278.

⁷⁰ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 199.

⁷¹ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 279.

⁷² Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 164–165; Frände 2023, s. 84–91.

⁷³ Ks. myös Frände 2023, s. 87.

vaikuttavan hänen kykyynsä ennakoida laiminlyönnin mahdollista seurausta.⁷⁴ Ei kuitenkaan edellytetä, että vanhemman tulisi esimerkiksi pitää varsin todennäköisenä jotakin tiettyä tapaa tai välinettä, jolla lapsen terveyttä vahingoitetaan. Vanhemman tulee siten ennakoida ainoastaan itse pahoinpitelyn seuraus eli terveyden vahingoittuminen.

Ennakoitavuuteen voidaan katsoa vaikuttavan tehtyjen pahoinpitelyiden määrä ja säännöllisyys. Ensimmäisen pahoinpitelyn kohdalla sivusta seuraavan vanhemman tahallisuus ei voi nimittäin täytyä, jos toisen vanhemman toiminta ei ole ollut vanhemman ennakoitavissa ja siten pidettävissä varsin todennäköisenä. Toisin sanottuna kyse on siitä, että vanhemman tulee olla havainnut kielteisen tapahtumainkulun todennäköisyyttä.⁷⁵

Yllätyksellisyys voikin siis poistaa tahallisuuden. Kuitenkin jo muutaman pahoinpitelyn jälkeen on sivusta seuraavan vanhemman tietoisuus toinen. Tällöin vanhempi on nimittäin nähnyt sivusta lapseensa kohdistuneen fyysisen väkivallan sekä siitä aiheutuneet seuraukset. Varsinkin tilanteessa, jossa pahoinpitelyä on edeltänyt jokin aiemminkin toistunut elementti, kuten uhkaava käytös tai päihtymys, on vanhemman tietoisuus tapahtumainkulun todennäköisyydestä kyseisissä olosuhteissa jo suhteellisen korkea. Kyse on siten vanhemmalle syntyneestä erityistietämyksestä toisen vanhemman vaarallisuudesta lapselle.⁷⁶

Vanhemman laiminlyöntivastuun tahallisuutta on arvioitu vanhemmassa oikeuskäytännössä.⁷⁷ Tapauksessa on kyse vanhemman valvontavastuusta tilanteessa, jossa lapsi on kieltojen vastaisesti kuljettanut mopoa yleisillä teillä. Tapauksen voi tosin nähdä koskevan myös suojeluvastuuta.⁷⁸ Korkein oikeus katsoi, että lapsen kuljetettua mopoa kiellon vastaisesti kaksi kertaa, kolmas kerta toteutui vanhemman tieteen varsin todennäköisesti. Vanhempi oli siten luovuttanut mopon lapsen käyttöön tahallisesti. Lisäksi katsottiin, että vanhemman olisi tullut ryhtyä toimiin kuljettamisen estämiseksi sen jälkeen, kun hän oli saanut tiedon lapsensa toiminnasta. Tapaus koskee tosin liikenerikoksia ja on siten tosiseikastoltaan varsin erilainen. Kyseessä on lisäksi äänestysratkaisu, jossa erimielisyys on liittynyt juuri varsin todennäköiseksi mieltämisen täyttymiseen.

Kyseisessä tapauksessa jo kaksi aiempaa kertaa on riittänyt luomaan tarpeellisen tietoisuuden lapsen toiminnan riskistä ja täyttänyt täten tahallisuusvaatimuksen. Tolvasen mukaan ratkaisu

⁷⁴ Ks. myös Kallio 2021, s. 46–47.

⁷⁵ Nurmimäki 2004, s. 127.

⁷⁶ Kallio 2021, s. 45–47.

⁷⁷ Ks. KKO 2003:42 (Ään.)

⁷⁸ Tolvanen, KKO:n ratkaisut kommentein KKO 2003:42, kohta ”Mitä ratkaisusta seuraa?”.

on perusteltu etenkin silloin, kun lapsi on rikkonut vanhemman kieltoa useita kertoja.⁷⁹ Tapauksesta on siten johdettavissa ajatus siitä, että jo muutaman aikaisemman pahoinpitelyn perusteella vanhemman kyky ennakoida toisen henkilön toimintaa voi kolmannen pahoinpitelyn osalta kasvaa todennäköisyystahallisuuden edellyttämälle tasolle. Näin olisi nimenomaisesti silloin, kun vanhempi ei ole yrittänyt puuttua ennalta tietämäänsä pahoinpitelyyn. Ei voida kuitenkaan sanoa sellaista tarkkaa pahoinpitelyjen määrää, joiden jälkeen vanhemman laiminlyönnistä tulee aina tahallista. Merkitystä on annettava esimerkiksi aikaikkunalle, jonka sisällä pahoinpitelyt on tehty.

Tarkastelemaani tilannetta voidaan lisäksi ajatella kontekstissa, jossa pahoinpitelyt eivät jää vain "muutamaan kertaan". Varsin toistuvien pahoinpitelyjen tilanteessa, kuten niiden ollessa jokapäiväisiä, voidaan toisen vanhemman läsnäolon katsoa olevan jo itsessään lapsen terveyttä uhkaava riskitekijä. Tällöin vanhemmalta voitaneen edellyttää laajempaa toimenpiteisiin ryhtymistä, eikä riittävänä voida pitää pahoinpitelyltä suojelemista ainoastaan tiettyjen muiden uhkatekijöiden läsnä ollessa. Nähdäkseni tahallisuuden edellyttämä kynnys ylittyy varmemmin silloin, kun pahoinpitelyjä on ollut useita. Vanhemman tietoisuus mahdollisesta terveyden uhasta nimittäin kasvaa pahoinpitelyiden määrän kasvaessa ja siten myös kyky ennakoida itse seurausta.

⁷⁹ Tolvanen, KKO:n ratkaisut kommentein KKO 2003:42, kohta "Mitä ratkaisusta seuraa?".

5 Johtopäätökset

Rikosoikeudellisen vastuun syntymiseksi epävarsinaisena laiminlyöntirikoksena toteutettava pahoinpitely vaatii varsin usean edellytyksen täyttymistä. Ensinnäkin vanhemman tulee olla RL 3 luvun 3 §:n 2 momentin mukaisessa vastuuasemassa ja vastuuaseman asiallisen ulottuvuuden tulee kattaa lapsen suojeleminen pahoinpitelyltä. Toisekseen pahoinpitelyn tunnusmerkistön on oltava laiminlyönnillä täytettävissä. Laiminlyönniltä edellytetään lisäksi syy-yhteyttä seuraukseen sekä vanhemman menettelyn tahallisuutta.

Vanhemman vastuuaseman henkilöllinen ulottuvuus on selkeä sen vahvan normatiivisen perustan vuoksi. Vastuuasemaan perustuvaan toimimisvelvollisuuteen kuuluu lapsen suojeleminen erilaisilta riskeiltä. Koska vanhemman suojelevastuu on rajattu sanotulla tavalla koskemaan lapsen suojelemista häntä uhkaavilta riskeiltä, täyttyy niin ikään vastuuaseman asiallinen ulottuvuus. Pahoinpitelyn tunnusmerkistö kattaa lisäksi laiminlyönnin, jolloin pahoinpitelyyn voi syyllistyä vastuuaseman toimintavelvollisuuden laiminlyönnillä eli pahoinpitelyä sivusta seuraamalla.

Syy-yhteyden olemassaolo edellyttää, että laiminlyöty teko olisi varmuutta lähenevällä todennäköisyydellä estänyt seurauksen syntymisen. Korkea syy-yhteydskynnys edellyttää siten laiminlyönnin ja aiheutuneen seurauksen välistä vahvaa kytkeä. Syy-yhteyden täytyminen tarkastelemani kaltaisissa tilanteissa on kuitenkin mahdollista. Kun fyysisen väkivallan uhan kohteena on pieni lapsi, voidaan aikuisen varhaisella puuttumisella nähdä olevan merkittävä vaikutus tapahtumainkulkuun. Aikuisen voidaan katsoa kykenevän suojelemaan pienikokoista lasta monin tavoin siten, ettei toinen aikuinen pääse vahingoittamaan lasta.

Nähdäkseni vanhemman tahallisuus voi tulla tilanteessa kyseeseen joko tarkoitus- tai todennäköisyystahallisuutena. Todennäköisyystahallisuuden tarkastelua voidaan pitää useimmissa tilanteissa realistisimpana vaihtoehtona etenkin, kun otetaan huomioon näytönarviointiin liittyvät näkökohdat. Arvioitaessa sitä, onko vanhempi voinut pitää menettelynsä seurausta varsin todennäköisenä, voidaan hyödyntää ennakoitavuusvaatimusta. Lapsen terveyden vahingoittuminen voidaan ennakoida varsinkin silloin, kun lasta pahoinpidellään säännöllisesti. Vaikka tahallisuuden ja syy-yhteyden näyttäminen ei ole asetelmassa ongelmattonta, voi pienen lapsensa pahoinpitelyä sivusta seuraava vanhempi tietyissä tilanteissa syyllistyä pahoinpitelyyn tekijänä. Yksittäisessä tilanteessa ratkaisu jää kuitenkin väistämättä tapauskohtaisen harkinnan varaan.